

اخلاق خانواده

حجت‌الاسلام والمسلمین محمد سبحانی نیا*

مقدمه

«خانواده» بنیادی‌ترین نهاد در جامعه انسانی است که وظیفه تربیت و سازندگی افراد و انسان‌ها را برعهده دارد. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده، به تعبیر قرآن «سکونت و آرامش» باشد، لازم است همه رفتارها و تعامل‌ها در راستای تحقق این هدف باشد.

احادیث معصومین علیهم‌السلام به خوبی نشان می‌دهند رعایت اخلاق، صرفاً امری خصوصی در زندگی شخصی نیست که تنها برای آخرت فایده داشته باشد؛ بلکه آثاری در زندگی مادی و معنوی جامعه بشری دارد که بدون آن، زندگی انسانی مفهوم خود را از دست خواهد داد. فضایل اخلاقی، نه تنها سبب نجات در قیامت است، بلکه زندگی دنیا نیز بدون آن سامان نمی‌یابد.

امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: «لَوْ كُنَّا لَا نَزْجُو جَنَّةً وَلَا نَحْشَى نَارًا وَلَا ثَوَابًا وَلَا عِقَابًا لَكَانَ يَتَّبِعِي لَنَا أَنْ نَطْلُبَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهَا مِمَّا تَدُلُّ عَلَى سَبِيلِ النَّجَاحِ؛^۱ اگر ما امید و ایمانی به بهشت و ترس و وحشتی از دوزخ و انتظار ثواب و عقابی نداشتیم، شایسته بود سراغ فضایل اخلاقی برویم؛ زیرا آن‌ها راهنمای نجات و پیروزی و موفقیت هستند.»

---

* استادیار دانشگاه کاشان.

۱. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۱۹۳.

خانواده، اولین محیط برای تعلیم و تربیت کودک است. فضایل اخلاقی در این محیط رشد می‌کند. کودک بسیاری از صفات و رفتارهای اخلاقی را از پدر، مادر، خواهر، برادر و کسانی که با آنها در یک خانواده زندگی می‌کند، می‌آموزد؛ پس قبل از هر چیز، باید محیط خانواده به فضایل اخلاقی آراسته شود تا زمینه رشد و بالندگی اعضای خود را فراهم سازد.

معنای غیرت

«غیرت و حمیت» در لغت، شدت حرارت، علاقه و تعصبی است که از لطافت باطن سرچشمه گرفته و در دفاع از حریم شخصی به‌کار می‌رود.^۱ غیرت در اصطلاح علمای اخلاق، عبارت است از سعی در محافظت آن‌چه نگاه‌بانی آن لازم است. مراقبت از دین، آبرو، شرف، ناموس، اموال و اولاد که نتیجه شجاعت، بزرگی و قوت نفس و از ملکات شریف و نقاط قوت شخص است؛ مردانگی به آن تحقق می‌یابد و فاقد و بی‌مایه از آن، از جرگه مردان به دور است.^۲ کلمه‌ای که در تعریف غیرت مرد در خانواده مناسب به نظر می‌رسد، حساسیت است؛ به این معنا که غیرت، نوعی حساسیت برخاسته از مسئولیت است؛ زیرا هر کس که بر چیزی مسئولیت دارد، باید به آن حساسیت هم داشته باشد؛ بنا بر آن‌چه گفته شد، می‌توان نتیجه گرفت که غیرت، یعنی دفاع از محبوب در برابر متجاوز و واکنش در مقابل خطرهایی که معشوق و محبوب را تهدید می‌کند.

غیرت، جلوه‌های مختلفی دارد. یکی از ابعاد بسیار مهم و کلیدی آن، غیرت ناموسی است و آن، دفاع از ناموس در برابر هر چیزی است که به نحوی قصد

۱. حسن مصطفوی، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، لغت «حمی».

۲. احمد نراقی، *معراج السعاده*، ص ۲۲۱.

تعرض یا لطمه زدن جسمی و روحی به همسر انسان داشته و حریم او را مورد سوء قصد قرار دهد. از نگاه دین، زن و خانواده امانتی است گران قدر و ارزشمند که خداوند به مرد سپرده و او باید با تمام وجود، از این امانت پاسداری کند. امانت‌داری شایسته همسر و خانواده، وظیفه‌ای است فطری، عقلی، اخلاقی و شرعی که در مبانی دینی، جایگاه بسیار بالایی دارد.

جایگاه غیرت در اسلام

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَ تَعَالَى - غَيُورٌ، يُحِبُّ كُلَّ غَيُورٍ وَ لِيُغَيِّرَهُ حَرَمَ الْفَوَاحِشِ ظَاهِرَهَا وَ بَاطِنَهَا؛^۱ خدای - تبارک و تعالی - غیرتمند است، انسان‌های غیور را دوست دارد و به همین دلیل، کارهای زشت آشکار و پنهان را حرام کرده است.»

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هر زنی که به خداوند بزرگ و روز قیامت ایمان دارد، زینت و آرایش خود را برای غیرشوهرش آشکار نمی‌کند و موی سر و مچ خود را نمایان نمی‌سازد و هر زنی که این کارها را برای غیرشوهرش انجام دهد، دین خود را فاسد کرده و خداوند را بر خویش خشمگین کرده است.»^۲

باز هم امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ الْمَرْءَ يَحْتَاجُ فِي مَنْزِلِهِ وَ عِيَالِهِ إِلَى ثَلَاثٍ خِلَالٍ يَتَكَلَّفُهَا وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي طَبَعِهِ ذَلِكَ: مُعَاشَرَةً جَمِيلَةً، وَ سَعَةً بِتَقْدِيرٍ وَ غَيْرَةً بِتَحَصُّنٍ؛^۳ مرد برای اداره منزل و خانواده خود، به سه خصلت نیاز دارد که اگر هم به‌طور طبیعی آن‌ها را نداشته باشد، باید خود را به تکلف در آن‌ها وادارد: خوش رفتاری، گشاده‌دستی سنجیده و غیرت بر حفاظت از آن‌ها.»

۱. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۳۶.

۲. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۴۴.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۵، ص ۲۳۶.

علی بن ابراهیم در تفسیرش می‌گوید که وقتی حضرت موسی علیه السلام خواست با دختر شعیب علیه السلام به طرف منزل پدر او برود، دختر حضرت شعیب جلو حضرت موسی راه افتاد. بر اثر وزش باد، لباس به بدن وی می‌چسبید و حجم بدن آشکار می‌شد. حضرت موسی علیه السلام به او گفت: «تو پشت سر من راه‌بیا؛ چون ما از قومی هستیم که به پشت سر زنان نگاه نمی‌کنیم.» حضرت شعیب علیه السلام به دخترش گفت: «چگونه دانستی که او امانت‌دار است؟» دختر در جواب پدرش گفت: «او در راه از من خواست تا پشت سرش حرکت کنم و پیش رویش راه نروم.»^۱

در روایات معصومین علیهم السلام، مردان بی‌غیرتی که در برابر بی‌حجابی و بی‌بندوباری زنان خود بی‌تفاوت بوده و نه تنها از آن جلوگیری نمی‌کنند که مشوق نیز هستند، به شدت مورد مذمت واقع شده و وعده عذابی سخت به آنان داده شده است. چنانچه در روایتی آمده است:

اگر زنی بدون مراعات حریم شرعی و اخلاقی و با آرایش و زینت در معرض نامحرمان قرار گیرد و شوهرش نیز به این امر راضی باشد، زن مستوجب عقاب و عذاب الهی است و هر قدمی که برمی‌دارد، برای شوهرش خانه‌های جهنمی و آتشین بنا می‌شود.^۲

امیرالمؤمنین علیه السلام، از وضعیت فرهنگی جامعه زمان خود به شدت انتقاد کرده و خطاب به مردم عراق می‌فرماید: «يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ نُبِّئْتُ أَنَّ نِسَاءَكُمْ يُدَافِعْنَ الرَّجَالَ فِي الطَّرِيقِ أَمَا تَسْتَحْيُونَ؟»^۳ ای مردم عراق! به من خبر رسیده که زنان شما در

۱. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۷۴.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۲۴۹.

۳. همان، ج ۷۹، ص ۱۱۵.

خیابان‌ها، بازارها و معابر، شانه‌به‌شانه مردان و دوشادوش آنان در رفت و آمد هستند؟ آیا حیا نمی‌کنید (غیرت شما کجا رفته است)؟» و فرمود: «إِذَا لَمْ يَغْرِ الرَّجُلُ، فَهُوَ مَنكُوسُ الْقَلْبِ؛^۱ کسی که غیرت نوزد، قلبش واژگونه (کور و بسته) است.» و قابلیت پذیرش نور الهی و نصایح دین را ندارد.

ناگفته نماند این حساسیت مرد تا زمانی از جانب بانوان نوعی دوست داشتن، محبت و حمایت تلقی می‌شود که در حد معقول باشد. اگر از راه اعتدال خارج شده و به سوی افراط و تفریط گرایش یابد، ناپسند خواهد بود و به بدگمانی منفی بدل می‌شود.

هرچند در حوزه اخلاق خانواده موضوعات مختلفی قابل طرح و بررسی است، با توجه به نیاز جامعه به طرح سه موضوع اکتفا می‌کنیم:

۱. غیرت‌ورزی در خانواده

به نظر می‌رسد بخشی از جامعه ما، تحت تأثیر تبلیغات «فردگرایانه» و «خانواده‌ستیز»، اخلاقیات را به دست فراموشی سپرده است. متأسفانه امروز در برخی از میهمانی‌ها، حدود شرعی رعایت نشده، مردان و زنان با بدترین شکل ممکن کنار هم و رودرروی یک‌دیگر می‌نشینند و برای شوهران مهم نیست که همسران‌شان چگونه و با چه کسانی نشست و برخاست می‌کنند! مرد، خود را با نگاه‌ها و ارتباطات هوس‌آلود به زنان دیگر و زن، خود را با ارتباطات با مردان نامحرم ارضا می‌کند. برخی گمان می‌کنند خنده و شوخی با نامحرم، نشان‌دهنده ادب اجتماعی و موجب تقویت روحیه مهر و محبت میان زن و شوهر است! و رفتارهای متین و حجاب همسر خود را، نشانی از عقب‌ماندگی و

۱. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۳۶.

تحرّج‌وی می‌بینند و در برابر دوستان و آشنایان خود، احساس حقارت و سرشکستگی می‌کنند! به‌راستی چرا بعضی از مردان جامعه ما، هیچ حساسیتی در برابر آرایش و پوشش‌های زننده همسران، دختران و نوامیس خود ندارند؟ آیا اینان نمی‌دانند، مردانی که از چشمان خود مراقبت نمی‌کنند، چگونه و با چه نگاه لذت‌جویانه‌ای به ناموس‌شان نگاه می‌کنند؟

نگاه به تصاویر نیمه‌عریان و نیمه‌برهنه ماهواره‌ای، از عواملی است که موجب تضعیف غیرت مرد و حیای زن می‌شود. مردی که تا پیش از این، غیرتش اجازه نمی‌داد که خانواده‌اش به تماشای آن‌ها پردازد، با ورود نامبارک ماهواره به منزل و نشستن در پای فیلم‌ها و تبلیغات آن، به تدریج حساسیت خود را از دست می‌دهد و همراه اعضای خانواده، به تماشای آن‌ها می‌پردازد. چنین افرادی در توجیه کار ناشایست خود، با قیافه‌ای حق‌به‌جانب می‌گویند: «تماشای چنین صحنه‌هایی هیچ اثری در ما ایجاد نمی‌کند و نگاه به این تصاویر، برای ما کاملاً عادی است!» این افراد، متوجّه نیستند که عادی‌شدن چنین تصاویری، نشان‌دهنده آلوده‌شدن فطرت و تضعیف حیا و غیرت آن‌هاست. عادی‌شدن این تصاویر، همانند عادت‌کردن به بوی بد سیگار و هوای آلوده و یا عادت‌کردن به بوهای مشمئزکننده است. آیا اگر بوی بد سیگار برای کسی عادی شد، زبانی هم برای وی ندارد؟ آیا اگر استشمام هوای آلوده و مسموم شهر، برای شهرنشین‌ها عادی شد، آسیب ناشی از آن هم منتفی می‌گردد؟ مسلماً این‌گونه نیست!

غرب در شبکه‌های ماهواره‌ای، به ویژه در «فارسی‌وان» و «من و تو» به‌شدت در پی تضعیف غیرت مردان است؛ چون آن‌ها می‌دانند تا غیرت مردان باشد، عفت و حیای زن لکه‌دار نمی‌شود. «شبکه‌های فارسی‌زبان که فقط برای فارسی‌زبانان و خصوصاً ایرانی‌ها برنامه تولید و پخش می‌کنند، هم‌اکنون به بیش

از ۱۶۰ کانال رسیده‌اند؛ اما ماهواره‌هایی که در فضای ایران فعال‌اند، امکان دریافت حدود هجده هزار شبکه تلویزیونی را فراهم کرده‌اند و از این تعداد، می‌توان حدود دو هزار شبکه را با دیش‌های معمولی و کیفیت بالا دریافت کرد.^۱

«مدیرعامل شبکه فارسی‌وان (روبرت مرداک)، مهمان برنامه صدای آمریکا بود. وقتی مجری برنامه از او پرسید: «برنامه آینده شما چیست؟» او گفت: «تا سال ۲۰۲۰، کاری می‌کنیم که مردهای ایرانی خودشان زن‌های‌شان را برای نمایش دادن از خانه بیرون بفرستند.» مجری برنامه گفت: «مگر می‌شود مردهای ایرانی با آن همه غیرت، این کار را بکنند؟» مرداک گفت: «وقتی قورباغه‌ای را در آب صددرجه بیندازی، یک‌دفعه بیرون می‌پرد؛ چون خیلی داغ است؛ اما وقتی یک قورباغه را در آب خنک بیندازی، برایش خیلی خوب است و وقتی آرام‌آرام آب جوش بیاید، قورباغه با این‌که گرمش است و می‌خواهد بیرون بپرد، دیگر توانی برای بیرون پریدن ندارد. ما کاری می‌کنیم که زنان ایرانی، آرام‌آرام تا جایی پیش بروند که دیگر خودشان بدانند، راهی برای برگشت ندارند.»^۲ بنابراین باید به غیرت که عامل تحکیم خانواده است، نگاهی دوباره بیفکنیم.

۲. پوشش در برابر محارم

عده‌ای گمان می‌کنند که تنها در برابر افراد نامحرم باید حجاب را رعایت کنند! در حالی که این مسئله، دامنه گسترده‌تری را دربرمی‌گیرد و افراد خانواده و محارم را نیز شامل می‌شود. این موضوع، در برخی خانواده‌ها اهمیت چندانی ندارد و به این امر و لوازم آن، کمتر پرداخته می‌شود.

۱. جام نیوز، کد خبر: ۴۶۶۲۹۲، ۱۳۹۴/۱/۲۳.

۲. همان.

پوشش دختران در برابر محارم، از دو بُعد قابل بررسی است:

۱. از نظر حکم شرعی، پوشش دختران در برابر محارم، ضرورت ندارد و واجب نیست همه اعضای بدن خود را بپوشانند. مراجع تقلید در این باره فرموده‌اند: «مرد و زنی که با یکدیگر محرم هستند، اگر قصد لذت نداشته باشند، می‌توانند غیر از عورت، به تمام بدن یکدیگر نگاه کنند.»^۱
  ۲. از نظر اخلاقی که باید بگوییم هرچند براساس شرع، مقدار پوشش محارم - مانند برادر و خواهر - در منزل کمتر از مواقعی است که در مقابل نامحرم هستند، رعایت نکردن معیارهای عرفی میان محارم، می‌تواند قواعد شرعی را نیز به چالش بکشد؛ لذا شرع برای تقویت جایگاه عرف و اخلاق در خانواده و محارم، به ویژه خواهر و برادر و جنس موافق یا مخالف، نگاه با قصد لذت و مفسده‌انگیز را میان خواهر و برادر و دیگر محارم منع کرده است.
- پدر و مادر، نباید با این شعار که چهاردیواری اختیاری است و به بهانه این که همه خانواده، محرم یکدیگرند، هرگونه خواستند، بپوشند و هرچه خواستند، با هم بگویند. چگونگی معاشرت بین تک تک افراد خانواده هم باید تابع مقررات ویژه‌ای باشد. مادر و دختر خانواده، باید از پوشیدن لباس‌های کوتاه و تنگ و آرایش‌های زننده خودداری کنند. ممکن است گفته شود چه کسی نزدیک‌تر از خواهر یا برادر؟ برادر و خواهر، یعنی کسانی که از گوشت، پوست و استخوان هم‌دیگرند؛ پس در برابر آن‌ها می‌توان راحت بود. در پاسخ، به یک حدیث اشاره می‌کنیم. امام علی علیه السلام فرمودند که مردی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پرسید: «ای رسول خدا! خواهرم موهای خود را در مقابل من باز می‌گذارد.» حضرت فرمودند: «نه (نباید این کار را انجام دهد)؛ زیرا می‌ترسم وقتی چیزی از زیبایی‌ها، موها یا

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، ص ۴۱۹، م ۲۴۳۷.

ساعد خود را برای تو نمایان کند، به گناه بیفتی.»^۱

امام علی علیه السلام گفت: «ای رسول خدا! آیا هنگام ورود بر مادرم، از او اجازه بگیرم؟» پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «بله.» علی علیه السلام عرض کرد: «برای چه؟» فرمود: «آیا خوشحال می شوی مادرت را عریان ببینی؟» علی علیه السلام گفت: «خیر.» پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «بنابراین، اجازه بگیر!»^۲

وقتی پسر خانواده‌ای می‌گوید که به خاطر پوشش مادر یا خواهرم در خانه، ذهن آرامی ندارم و آنان عامل تحریک من شده‌اند و مادر یا خواهر نیز می‌گوید که پسر خانواده، بعضی مواقع رفتاری می‌کند که احساس می‌کنیم قصد سوئی دارد، با ریشه‌یابی این رفتارها، مشخص می‌شود در بسیاری از این خانواده‌ها، مادر و دختر در مقابل پدر و پسر، پوشش‌های نامناسبی دارند و آرام‌آرام قبح پوشش نامتعارف دختر و مادر، در برابر مردان خانواده ریخته است و دیگر زشت نمی‌بیند. در نتیجه، حیا و عفت در دیدگاه آن‌ها کم‌اهمیت جلوه می‌کند و نوجوانی که همیشه مادر خود را نیمه‌عریان می‌بیند، احساس شرم نمی‌کند از این که خاله، دخترخاله و زن بیگانه را با همان وضع ببیند.

پوشش اطرافیان، می‌تواند در بلوغ زودرس فرزندان نقش مهمی داشته باشد. زمینه تحریک جنسی در کودکی که قبل از نوجوانی، هر روز با بدن نیمه‌عریان مادر و خواهر مواجه است و قسمت‌های برجسته آنان را می‌بیند، سریع‌تر و زیادتر است و آن‌چه را در خانواده می‌بیند، ناخودآگاه در کوچه و خیابان بر افراد دیگر منطبق می‌کند و باعث می‌شود زودتر از موعد بالغ شود.

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۱، ص ۳۸.

۲. همان ص ۳۸.

بعضی می‌گویند: «اگر کودک در خانواده با چنین صحنه‌هایی مواجه باشد، وقتی در مجالس و جوامع با چنین صحنه‌هایی برخورد کند، با حرص و ولع به چنین افرادی نگاه نمی‌کند.» در این جا باید پای تجربه را پیش کشید و تاریخ را مجبور به گفتن حقایق نماییم. آن وقت جواب این مسئله را خواهیم گرفت. زنان و دختران اروپا و آمریکا، سربرهنه شدند و کودکان خود را به چنین صحنه‌های عادت دادند؛ اما باز هم کودکان آن‌ها به جامعه، با نظر شهوت نگاه کردند و باز هم آمار جنایات جنسی درشت‌تر شد.

پایه‌های اساسی رشد شخصیت کودکان و نوجوانان، از طریق تقلید نهاده می‌شود و این شیوه تقلید، هم از راه شنیداری و هم از طریق بصری حاصل می‌شود؛ بنابراین رفتار مادر تأثیر فراوانی بر کودک دارد. این امر درباره پوشش نیز صدق می‌کند. اگر مادر همیشه با پوشش مناسب در مقابل فرزندان خود ظاهر شده باشد، کودک هم سعی می‌کند همان پوشش را از مادر تقلید کند و در دوران نوجوانی، با مادر همانندسازی کرده و همان شیوه مادر را انتخاب کند.

۳. ارتباط کلامی خانواده

در چندین سال پیش، بیش‌تر فرزندان اوقات خود را با مادرشان در خانه یا با پدرشان در مزرعه یا محل کار می‌گذراندند و با هم گفت‌وگو می‌کردند. اگر موانعی نیز پیش می‌آمد، آن را از سر راه برمی‌داشتند؛ از این رو، والدین قادر بودند به نیازها، آرزوها و شخصیت فرزندان‌شان پی ببرند. همچنین فرزندان وقت کافی برای شناختن بیش‌تر والدین‌شان داشتند؛ ولی امروز با ورود وسایل و تکنولوژی‌های جدید، مانند موبایل به عرصه خانواده‌ها، والدین و فرزندان ساعت‌های متمادی در کنار یک‌دیگر می‌نشینند؛ بدون آن‌که با هم حرفی بزنند. متأسفانه پایین آمدن مدت گفت‌وگو بین افراد خانواده و فردیت‌گرایی، موجب

شده فاصله نسلی بیش از پیش نمایان شود! کاهش ارتباطات کلامی میان اعضای خانواده، به مرز هشدار رسیده و سلامت خانواده‌ها را تهدید می‌کند. به اعتقاد کارشناسان، اعضای یک خانواده در شبانه‌روز، باید دو تا سه ساعت با یکدیگر ارتباط عاطفی و گفت‌وگو داشته باشند؛ در حالی که اکنون این میزان، بسیار کاهش پیدا کرده است. براساس اظهارات رئیس انجمن مددکاری ایران، میانگین زمان گفت‌وگو در خانواده‌های ایرانی، پانزده دقیقه است.^۱ در چنین خانواده‌ای، چگونه می‌توان امیدوار بود که اعضا احساسات عاطفی و جامعه‌پذیری را تجربه کنند؟

از جمله عواملی که می‌تواند روزه‌روز فاصله دنیای والدین را از فرزندان‌شان بیش‌تر کند، حرف‌زدن است. بیش‌تر مشکلات و اختلافات بین والدین و دختران، از زمانی شروع می‌شود که کیمیای حرف‌زدن را از یاد ببرند و دختران، این انتظار را داشته باشند که والدین، حتی اگر ما چیزی نگوئیم، باید بدانند مشکل‌مان چیست!

ارتباط کلامی، فاصله‌ها را از بین می‌برد، گرمای عاطفی خانواده را افزایش می‌دهد و باعث دوام و قوام آن می‌شود؛ اما در صورت فقدان آن، خانواده میان‌تهی شده و مرکزیت خود را از دست می‌دهد.

روزی که وایبر، واتس‌آپ، تلگرام و غیره به زندگی‌ها وارد شدند، کمتر کسی بود که از آسیب‌های آن حرفی به میان آورد. کمی که گذشت، اولین زنگ خطر از درون خانه‌ها به صدا درآمد. فاصله بین اعضای خانواده بیش‌تر شد، دورهمی‌ها و تعامل در دنیای واقعی کاهش پیدا کرد و وابستگی‌ها به گوشی تلفن همراه زیاد و زیادتر گردید. در یک مهمانی خانوادگی یا فامیلی، همه در یک اتاق

بزرگ جمع‌اند، هیچ‌کس با دیگری حرف نمی‌زند و همه سرشان در تلفن همراهشان است؛ این یک تصویر تکراری و تکرارشونده است. عده‌ای به‌جای ارتباط کلامی، از طریق بلوتوث یا پیامک با یک‌دیگر صحبت می‌کنند. یکی برای دیگری تصویر یا متنی را ارسال می‌کند و بلافاصله جواب می‌گیرد. گاهی تمام وقت مهمانی و باهم‌بودن، به بررسی محتویات گوشی‌ها سپری می‌شود و انگار هیچ‌کس قصد ندارد از پشت هویت مجازی تلفن همراهش بیرون بیاید و درباره مسائل واقعی و ملموس کار، زندگی و روابط فامیلی و اجتماعی سخن بگوید! با ادامه این روند، باید انتظار داشت که نسل‌هایی مجازی پرورش یابند و حتی از ساده‌ترین مهارت‌های کلامی و رابطه‌ای بی‌بهره باشند.

جامعه‌شناسان، فردگرایی را اولین آسیب شبکه‌های ارتباطی می‌دانند. سردشدن روابط، دورشدن اعضای خانواده از هم، کم‌شدن سنت‌های قدیمی مثل صلۀ رحم و تغییر شیوۀ ابراز محبت، از آسیب‌های همین فردگرایی هستند. تنهایی و تنهاشدن، دور و بیگانه‌شدن از خانواده و رفتن در غاری تاریک و تودرتو، آسیبی است که نمی‌شود از کنار آن به این راحتی‌ها گذشت. بدون اغراق می‌توان گفت که نسل جدید، یک نسل معتاد است! معتاد ارتباطات و ابزارهای ارتباطاتی... وقتی یک روز گوشی را در خانه جا می‌گذاریم، تا شب حس می‌کنیم گم کرده‌ای داریم و در حالت بدتر، حس می‌کنیم یکی از اعضای بدن مان ناقص شده است! با این نقص، حتی چندساعت هم کنار نمی‌آییم و بعد از رسیدن به گوشی و وصل شدن به اینترنت، دو برابر وقت صرف می‌کنیم تا از خماری آن روز دربیاییم!

البته ما نمی‌خواهیم همه کاسه - کوزه‌ها را سر شبکه‌های اجتماعی بشکنیم. چه‌بسا افرادی که قبل از ظهور این شبکه‌ها، واقعاً حرفی برای گفتن به هم‌دیگر

نداشتند که با عضویت در آن‌ها، بحث‌های جالب، نکته‌های طنز و جوک‌هایی را پیدا می‌کنند و با هم به اشتراک می‌گذارند!

خانواده سالم، خانواده‌ای است که بتواند هر پدیده جدیدی را برای افزایش ارتباط و صمیمیت بین اعضا به خدمت بگیرد. در چنین خانواده‌ای، هر اتفاقی که می‌افتد، نمی‌تواند یک تهدید ترسناک باشد.

گاهی علت گفت‌وگوی کمتر در یک خانواده، این است که پدر و مادر نتوانسته‌اند احساس هم‌پستگی را بین اعضا به وجود آورند و افراد، احساس گسست دارند و فکر نمی‌کنند که منافع، علایق و عشق مشترکی بین آن‌هاست. تربیت خیلی از پدر و مادرها، آن‌قدر آسیب‌زاست که بچه‌ها به حرف‌زدن در این کانون، علاقه‌ای ندارند و مدام در حال فرار از آن هستند.

گاهی کم‌شدن زمان صحبت بین اعضای خانواده، نشانه بارز یک نارضایتی مزمن در زندگی خانوادگی است. وقتی فردی از موضوعی در زندگی ناخوشنود است، بارها درخواست و تلاش می‌کند که مشکلات را حل کند؛ اما طرف مقابل هیچ عکس‌العملی برای بهبود اوضاع نشان نمی‌دهد و او، کم‌کم سعی می‌کند صحبت، بحث و مجادله نکند.

بعضی از خانواده‌ها می‌گویند که ما حرفی با هم نداریم! راجع به چه چیزی با هم صحبت کنیم؟ افراد خانواده باید این مهارت را یاد بگیرند که گزارشی از عمل‌کرد روزانه‌شان بدهند؛ پدر و مادر و فرزندان، باید اتفاق‌هایی را که در طول روز بیرون از خانه برای‌شان افتاده، تعریف کنند. این کار خیلی مهم است و فواید متعددی دارد؛

مثلاً وقتی پدر یا مادر از کار خودش و سختی‌هایی که در طول روز متحمل می‌شود بگوید، فرزندان می‌فهمند که والدین بیرون از خانه با

دنیای سختی مواجه هستید، مهمانی نرفته‌اند و گردش و خوش‌گذرانی نمی‌کنند؛ بلکه کار می‌کنند تا مایحتاج زندگی را تأمین کنند. به این ترتیب، یاد می‌گیرند وقتی بزرگ شدند، آن‌ها هم تلاش کنند که دنیای مهربانی در انتظارشان نیست! از طرفی وقتی بچه‌ها، خود را ملزم بدانند که هر شب به اعضای خانواده گزارشی دهند، می‌فهمند مسئولیت‌هایی، مثلاً در حوزه تحصیلی دارند و باید به بقیه اعضای خانواده بگویند که چگونه این مسئولیت‌ها را انجام می‌دهند. این فضای گفت‌وگو، باعث می‌شود پدر و مادر در جریان آخرین وضعیت فرزندان‌شان از نظر تحصیلی، فرهنگی و هنری قرار بگیرند.

پدر و مادرها از بچه‌های‌شان بخواهند که یک خاطره خوب و یک خاطره بد آن روز را تعریف کنند. خیلی وقت‌ها در جریان همین گزارش‌ها، از اتفاق‌های بدی که برای‌شان افتاده، می‌گویند. در همین فضای گفت‌وگوست که پدر و مادر از زحمتهایی که هر یک از طرفین، آن روز کشیده باید تشکر کنند و از فرزندان‌شان بابت نمره خوبی که گرفته یا زحمتی که کشیده، هم تشکر و هم تقدیر و تحسین کنند.

در این فضا فرزندان هم یاد می‌گیرند که از پدر و مادرشان به‌خاطر زحمتهای‌شان تشکر کنند و پدر و مادر به آن‌ها یاد می‌دهند که باید قدردان باشند و قدردانی را به شکل کلامی ابراز کنند تا نسلی غیرمسئول و متوقع بارنیاوریم که هر کاری والدین برای‌شان انجام می‌دهند، وظیفه و باز هم کم بدانند. نسخه‌ای که می‌توان برای خانواده‌های ایرانی پیچید، در نظر گرفتن چنین فضای گفت‌وگویی در ساعت‌های پایانی شب است.

گاهی کم‌شدن زمان صحبت بین اعضای خانواده، به دلیل موانع ارتباط کلامی، مانند: ارزیابی منفی، انتقاد، برچسب‌زدن، احساس شکست، از بین بردن عزت نفس، تهدید، تحقیر و تنبیه، دست‌ور دادن، ذهن‌خوانی، مقایسهٔ افراد با یک‌دیگر، نصیحت‌کردن و طرح سؤال‌های بی‌مورد و نامناسب است.

در هر حال، خانواده‌ها باید بازنگری کلی در سبک زندگی‌شان داشته باشند، تلاش کنند از لحظه‌لحظهٔ زندگی و از کنار هم بودن لذت ببرند، در ثبات خانواده بکوشند و هنگام شام یا بعد از آن، زمانی هرچند کوتاه را برای گفت‌وگو اختصاص دهند.

ارزش خانواده به فضای عاطفی آن است. این فضا در گرو تعامل انسانی زوجین است و برای ایجاد فضای عاطفی، هیچ راهی جز ارتباط کلامی وجود ندارد. در واقع سوءتفاهم‌ها و برداشت‌های غلط و منفی، به علت نبود ارتباط کلامی است. تعاملات درونی اعضای خانواده که همان انس‌گرفتن‌ها، صلهٔ رحم و گپ‌وگفت‌های شبانه است، جایگاه ویژه‌ای در دین اسلام دارد و در روایات و احادیث، بارها به آن توصیه شده است.

دوره‌م‌نشینی‌های شبانه و طرح مسائل اعضا در جمع خانواده، از رفتارهایی است که در تربیت فرزندان، اصلاح رفتار، رفع مشکلات و کاهش استرس و افسردگی افراد خانواده تأثیر بسزایی دارد. به پدر و مادرها توصیه می‌شود که وقت زندهٔ خود را به فرزندان اختصاص دهند و به دلیل مسائل اقتصادی، از وقت‌گذاری برای فرزندان غافل نشوند؛ چراکه انس پدر و مادر با فرزندان و حضور فیزیکی آنان در جمع خانواده، باعث می‌شود بسیاری از خلأهای عاطفی فرزندان پر شود.

البته کیفیت گفت‌وگوی والدین و فرزندان نیز بسیار مهم است. آنان باید به فکر «برد برد» باشند و سعی نکنند تنها حرف خود را بر کرسی بنشانند و اصطلاحاً، برنده قاطع گفت‌وگو باشند؛ زیرا در طرف مقابل احساسات منفی ایجاد می‌شود. نسل دیروز (والدین) احساس دانایی و باتجربگی می‌کند و نسل امروز (فرزندان) که خواهان تطابق با پیش‌رفت‌های روز است، در برابر آن‌ها واکنش نشان می‌دهد و چون از پس منطق و نصیحت‌های ریشه‌دار و سرشار از تجربه آن‌ها بر نمی‌آید، به لجبازی روی می‌آورد.